

Competentiegericht leren: een brandende kwestie

Inleiding bij het themadeel

Yvonne Leeman, Frans Meijers & Greetje Timmerman

De onderwijsinnovaties van de afgelopen jaren zijn, zeker in het beroepsonderwijs, vooral verbonden met competentiegericht leren. Competentiegericht leren is een tamelijk diffuus begrip, hetgeen tot uitdrukking komt in het feit dat 'natuurlijk leren', 'nieuw leren', 'praktijkgestuurd leren' en 'autonoom leren' als equivalenten gebruikt worden. Geen school of opleiding ontkomt aan een stellingname. Meestal gaat het om de integratie van kennis, vaardigheden en houdingen met het doel adequaat te kunnen handelen in beroepssituaties. Het uitgangspunt is dat competenties het beste geleerd kunnen worden in een realistische omgeving waarin van de lerende direct competent handelen wordt gevraagd. In aansluiting op het zogenoemde constructivisme binnen de leerpsychologie wordt daaraan toegevoegd dat individuen het beste leren op een vraaggestuurd en zelfstandige wijze, zodat de motivatie om te leren in ieder geval aanwezig is en blijft.

Competentiegericht leren komt niet zomaar uit de lucht vallen: zowel de voortschrijdende individualisering als de flexibilisering van arbeidsverhoudingen heb-

Yvonne Leeman is lector 'De pedagogische opdracht van het onderwijs' aan Windesheim te Zwolle en universitair docent bij de afdeling Pedagogische & Onderwijskundige Wetenschappen en het SCO-Kohnstamm Instituut van de Universiteit van Amsterdam.

Correspondentieadres: Universiteit van Amsterdam, Pedagogische & Onderwijskundige Wetenschappen, Postbus 94208, 1090 GE Amsterdam. E-mail: y.a.m.leeman@uva.nl.

Frans Meijers is parttime werkzaam binnen Meijers Onderzoek & Advies, dat gespecialiseerd is in de relatie tussen educatie, arbeid en levensloop. Daarnaast is hij lector 'Pedagogiek van de Beroepsvorming' aan de Haagse Hogeschool.

Correspondentieadres: Meijers Onderzoek & Advies, Prinsenlaan 24, 6542 TB Nijmegen. Tel. 024-3775242. E-mail: fmeijers@worldonline.nl.

Greetje Timmerman is als universitair hoofddocent verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen, Pedagogische Wetenschappen & Onderwijskunde.

Correspondentieadres: Rijksuniversiteit Groningen, Pedagogische Wetenschappen & Onderwijskunde, Grote Rozenstraat 38, 9712 TJ, Groningen. E-mail: m.c.timmerman@rug.nl.

ben het op de agenda gezet. De huidige samenleving vraagt om burgers en werknemers die kunnen en willen kiezen, veranderen en verantwoordelijkheid dragen voor hun eigen leer- en ontwikkelingsproces. Omdat ontwikkelingen te snel gaan om het leren al vroeg af te sluiten, is 'levenslang leren' het uitgangspunt. Die bereidheid – om te blijven leren en je verantwoordelijk voor je eigen leerproces te voelen – zou al jong moeten worden aangeleerd. In de diensteneconomie van tegenwoordig betekent competentiegericht niet alleen de vaardigheid opdoen om een mooi model in het haar te knippen, maar ook de persoonlijke inzet ontwikkelen om de klant ten dienste te zijn. Werknemers in een diensteneconomie moeten, naast hun hoofd en handen, ook hun houding ontwikkelen. Zij zouden zowel hart voor hun werk als hart voor hun bedrijf moeten hebben.

Ook met competentiegericht leren ontkomen we niet aan het eeuwige strijdpunt rondom de doelen van het onderwijs. Is het onderwijs primair gericht op het opleiden van arbeidskrachten die de economische ontwikkeling van het land kunnen steunen of moet het accent liggen op de brede ontwikkeling van de persoon en op de ontwikkeling van actieve kritische deelname aan de samenleving? Bij competentiegericht leren lijkt – althans in het beroepsonderwijs – de behoefte op de arbeidsmarkt het curriculum te sturen en niet de ideeën over wat leerlingen zouden moeten weten om het leven te begrijpen en zinvol in te richten. Het directe handelingsniveau stuurt de inhoud en de inrichting van de leerprocessen. Betekent dat niet een verschraling? Is er voldoende ruimte voor reflectie en voor multi-perspectiviteit, voor het kritisch afwegen van handelingen en de gevolgen daarvan vanuit verschillende invalshoeken?

Die strijd speelt op de achtergrond mee in de conceptuele verwarring rond competentiegericht leren. Er zijn vragen te over. Is alles wat geleerd moet worden in competenties te vangen? Is competentiegericht leren de beste manier van leren voor alle leerlingen en voor alle leerdoelen? Welke competentie geldt: die van de praktijkexpert, de door de student gevraagde of de theoretisch meest complete? Pedagogische vragen zijn dan: welke waarden schuilen er in een competentiegerichte aanpak van leren en wat is de beste balans in de verantwoordelijkheid voor leren tussen leerlingen en leerkrachten?

In Nederland blijft de discussie nogal dicht bij de klei. Mensen die in competentiegericht leren geloven, gebruiken vaak het argument dat er niets anders op zit: 'Kent u een andere manier om afstroom en drop-out in het vmbo en mbo tegen te gaan?' en 'Competentiegericht leren bevordert bij "doe-leerlingen" de zin in leren'. Onderwijsexperts weten dat dit 'motivatie-argument' slechts een deel van het verhaal is. Voor zin in leren is het bijvoorbeeld ook belangrijk om je betrokken te kunnen voelen bij de school, bij de beroepsgroep en bij de samenleving. Of competentiegericht leren daar ook het tovermiddel voor is, is vooralsnog een vraagteken.

Anderen geloven niet zo in de remedie van 'het nieuwe leren' en houden vast aan het traditionele onderwijsmodel. Van der Werf (2005) bijvoorbeeld gelooft in de traditionele effectieve school en laat zich voorlopig niet door de voorstanders van het nieuwe leren overtuigen. Volgens Van der Werf is er een

gebrek aan empirische onderbouwing van de constructivistische leerprincipes die aan het nieuwe leren ten grondslag liggen en is de effectiviteit van het nieuwe leren nog onvoldoende bewezen. Aan haar benadering kleven op z'n minst twee problemen. Ten eerste: kun je de criteria voor bekende vormen van leren zomaar overplanten op een ander concept dat deels andere leerdoelen nastreeft? En ten tweede: kun je een onderwijsvorm die nog nauwelijks goed is ingevoerd al op zijn effecten beoordelen?

Voor wat betreft de implementatie constateren we ongeduld of – anders gezegd – verwaarlozing van de ingeslepen culturele praktijken in scholen. Als competentiegericht leren anders is dan een traditionele vorm van leren, dan vraagt dat nogal wat van de professionaliteit van de leerkracht. Dit is veelal een man of vrouw die geheel gesocialiseerd is, zowel als leerling als in de beroepsopleiding, in 'het oude leren'. Kunnen alle routines en de bestaande beroepsidentiteit zomaar overboord? Hoe is voorzien in het competentiegerichte leren van de leerkracht?

Of competentiegericht leren in het Nederlandse onderwijs werkt, weten we nog niet. Er is nog nauwelijks empirisch onderzoek naar gedaan. De ontwikkeling is daarvoor nog veel te jong, de vernieuwing nauwelijks ingevoerd. Kleinschalig ontwikkelingsonderzoek is wel beschikbaar. In dit themanummer wordt van twee van dergelijke onderzoeken verslag gedaan. Het themagedeelte begint met een repliek van Monique Volman op de vele en vrijwel altijd bijzonder onge nuanceserde kritiek die er het afgelopen jaar in diverse media is geuit op het 'nieuwe leren'. Volman laat zien dat bij de argumenten van de critici nogal wat kanttekeningen zijn te plaatsen, maar dat ook de voorstanders niet altijd even zuiver argumenteren. Eén van de centrale argumenten van Volman tegen hen is, dat onderwijs méér moet zijn dan 'aansluiten bij de behoeften van leerlingen'. Het gaat erom kinderen en jongeren, aansluitend bij wat ze willen, weten en kunnen, uit te dagen nieuwe rollen op zich te nemen. In zijn bijdrage gaat Frans Meijers in op wat zijns inziens de spil van competentiegericht beroepsonderwijs is: loopbaanoriëntatie en -begeleiding. Aan de hand van resultaten van een literatuurstudie naar loopbaanbegeleiding in de beroepskolom laat hij zien hoever de praktijk nog van kwalitatief goede studieloopbaanbegeleiding verwijderd is. Elly de Bruin, Yvonne Leeman en Marianne Overmaat komen tot een vergelijkbare conclusie voor het middelbaar beroepsonderwijs. In hun onderzoek naar de praktijk van competentiegericht leren concluderen zij onder meer dat slechts op enkele van de onderzochte opleidingen sprake is van een coachende begeleidingsstijl van de docenten en van reflectie van de studenten op hun resultaten en hun leerproces. Het realiseren van een krachtige leeromgeving, nodig om 'nieuw leren' mogelijk te maken, blijkt moeilijker dan gedacht.

De koers die scholen hebben uitgezet richting competentiegericht leren lijkt – de bijdragen overziend – noodzakelijk om het hoofd te kunnen bieden aan de steeds duidelijker zichtbare wordende grenzen van het 'oude leren'. Maar er lijkt nog een lange weg te gaan voordat een goed uitgebalanceerde nieuwe onderwijspraktijk gerealiseerd zal zijn.